

УДК:
323.1:165.21
Примљено:
9. октобра 2008.
Прихваћено:
23. децембра 2008.
Прегледни чланак

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XX) VII, vol=18
Бр. 4 / 2008.
стр. 1369-1378.

Јелена Миљковић-Матић
Институт за политичке студије, Београд

СИМБОЛИЗОВАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ СТЕРЕОТИПА

(Ратко Младић као глобални хајдук)

Сажетак

У раду се разматра данашња улога Ратка Младића у српском националном моралном и емотивном профилу. Искоришћено је, у том смислу, виђење Ратка Младића као хајдука, који се својим понашањем супротставља власти, националној и глобалној, и која српском народу није по вољи а којој је немогуће супротставити се друкчије осим симболично, кроз лик бунтовника и одметника који ће понети све испројектоване националне сентименте.

Кључне речи: *Ратко Младић; Хајдуци; Епска историја; Национална симболика.*

Хајдук је, кроз турску историју српског народа, претежно био припадник раје који се одметнуо од цивилног живота у шуму у близини путева и насеља да одатле, препадима на путнике, караване, војнике, пркоси тиранији турских властодржаца. Било их је и који су се одметали у хајдуке искључиво из авантуризма и ради пљачке, али такви нису учествовали у формирању профила српске фолклорне институције хајдука него су незнатно замутили сјај хајдучког имена, додавши и са српске стране нешто мало неповољног значења ономе које су турске власти већ биле ставиле уз хајдучко име. Зимско је доба хајдук проводио као тајни гост код тзв. јатака - сељака или монаха који и иначе брине о његовој добробити. У нововековној српској историји хајдук је типска фигура чији је модел добро изграђен кроз неколико векова

постојања у стварности и у легенди.¹⁾ А стварност и легенда су се међусобно преплитале и узајамно зависиле: колико су стварни хајдуци били основа за испредање прича и испевање песама, толико су те романтичне и херојске песме и приче подстицајно деловале на младалачку жељу за јуначком славом, нагонећи бунтовне духове да се одметну у хајдуке, са надом да ће им име бити опевано и ушавше у легенду.²⁾ Јер, другог начина није било међу српском рајом за јавно деловање нити за стицање славе: «то је доба када наш народ нема своју државу, те стога нема ни крупнијих догађаја, ни већих личности, које собом носи слободни државни живот».³⁾ Овакав бунтовнички лик није, додуше, ограничен на српско поднебље: многе нације имају романтизоване историјске одметнике од лошег закона и неправичног друштвеног поретка, на које је народ испројектовао своје незадовољство влашћу и увео их у трајно национално сећање, као еманацију општенородне борбе за слободу и правичност. Хајдуци су се са том улогом здушно саживели, што најбоље доказује чињеница да су 1804. чинили елитни део устаничке војске.⁴⁾ У обрнутој сразмери с националном државом стоји хајдуковање: са развитком и утврђивањем државних атрибута нестајали су хајдуци, с обзиром да су, са одласком Турака и њихове власти, изгубили онај племенити смисао свог постојања и да је од читаве установе хајдучије остао само онај ружни део, у ком су хајдуци били друмски разбојници, пљачкаши, лезилебовићи - али сад без икаквог моралног покрића које им је давао турски зулум.⁵⁾ Њихова улога наоружаних представника политичке опозиције⁶⁾ завршена је онда кад је опозиција престао да буде читав покорени народ, друкчије националности, вере и обичаја него што је власт.

1) В. најпотпунију до сада урађену студију о епско - историјској институцији хајдучије: Душан Ј. Поповић, *О хајдуцима I и II*, Народна штампарија, Београд 1930. и 1931.

2) Нав. дело, књ. I, стр. 111-112 и књ. II, стр. 156.

3) Исто, стр. 8.

4) Будући да се може наћи у уибенику историје овај податак треба да представља «опште место» у општем образовању; в. Радош Љушић, *Историја за трећи разред гимназије општег и друштвено-језичког смера*, Завод за уибенике, Београд 2007, стр. 198; в. такође: Душан Ј. Поповић, нав. дело. књ. II, стр. 125 и даље (поглавље «Устанак од 1804 као 'хајдучки посао'»)

5) Тихомир Р. Ђорђевић, *Из Србија кнеза Милоша; становништво – насеља*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1924, стр. 56 и другде

6) «Они су, у ствари, политичка, али нелегална опозиција», пише Душан Ј. Поповић, нав. дело, књ. II, стр. 156.

И тако је хајдуковање окончано још за прве владавине кнеза Милоша.⁷⁾ Ипак, можемо чути да се хајдук недвосмислено спомиње поново последњих неколико година. Откад се, наиме, Ратко Младић показао неухватљивим одметником од званичне српске и међународне правде, почео је оживљавати митски лик хајдука који се пројектује на њега. Младић се назива хајдуком⁸⁾ и то није без психолошке основе, колико год тај назив био објективно нетачан.⁹⁾ Јасно је, наиме, да генерал Младић није хајдук, пре свега због тога што установа хајдучије, са својим историјским контекстом, више не постоји у пракси. Такође, Младић не одговара основном формалном опису хајдука: није отишао из своје куће у шуму да са својом наоружаном дружином у летњој сезони напада по друмовима представнике туђинске власти и тако изражава свој лични и општеноародни политички бунт. На основу чега, онда, добар познавалац Младићевог лика и дела, Љубодраг Стојадиновић, а и други, проглашавају Ратка Младића за хајдука, а већини конзумената вести и анализа о генералу војске Републике Српске то некако не звучи рогобатно? Чини се да је то, превасходно, омогућено тиме што је многе детаље из Младићеве биографије могуће с релативном лакоћом протумачити као типичне хајдучке одлике, без обзира што се централна његова делатност не одвија онако како је моделом предвиђено. На пример, измакао је Младић испод руке туђинаца који би да му суде за нападе што их је изводио док је био војно активан и налази се негде у илегали, док се о њему, сигурно је, брину некакви јатаци. А то сасвим довољно личи на хајдучку судбину у којој је један од задатака хајдука да што је дуже могуће избегава колац – чији хумани еквивалент, по тумачењу

7) Као у напмени 5.

8) Тако га највише титулише познавалац и аналитичар његове биографије и легенди о њему, Љубодраг Стојадиновић, на пример у својој књизи *Ратко Младић – између мита и Хага*, Политика и Народна Књига, Београд 2006, стр.10, 16 и другде; или, у емисији Мост Радија Слободна Европа, објављеној у часопису “Зарез”, бр.128, <http://www.zarez.hr/128/zariste4.htm>; затим у емисији “Кажипрст” ТВ Бе92, од 30. јануара 2006, http://www.b92.net/info/emisije/kaziprst.php?nav_id=186939&yuuu=2006&mm=01. Идеја о Ратку Младићу као хајдуку допала се и другима: на пример, у интернет вестима Бе92 за 27. септембар 2006, http://xs4.b92.net/info/komentari.php?nav_id=213267; или, коментари читалаца «Вечерњих новости» од 10. маја 2006, <http://www.novosti.rs/code/navigate.php?Id=19&datum=2006-05-10&idobj=88949>.

9) Против тумачења положаја Ратка Младића као хајдучког дигао је глас један господин у писму новинама «Глас јавности» које је насловио «Генерал Младић није хајдук». Он ту пише: «Веома је ружно и бедно то што бивши високи официр ЈНА Љубодраг Стојадиновић већ две године говори да се Ратко Младић одметнуо у хајдуке!» и даље: «... али то апсолутно не умањује његову одговорност да прослављеног српског официра генерала Младића сада сврстава у хајдуке.» <http://www.glas-javnosti.co.yu/pismo/44141/general-mladic-nije-hajduk>.

једног дела јавности, чека Ратка Младића у Хагу. Другу судбину хајдук нема него да буде убијен у борби или након хватања, осим ако би се предао на позив власти или по молби и гаранцији народа и вратио се свом пређашњем животу.¹⁰⁾ Ништа се од тога, вероватно, Ратку Младићу неће догодити, будући хјадучка прича само једно од могућих читања његове судбине – и то прилично дискутабилно с обзиром на стварне околности.

Ипак, и по другим неким одликама Младићева биографија личи на хајдучки стереотип и допушта одговарајућу интерпретацију за потребе његовог бивања националним симболом. На пример, човек би остављао цивилни живот и постајао хајдук најчешће зато да би се светио за неку неправду коју му је власт учинила и коју није могао да опрости нити на икакав други начин да наплати¹¹⁾ – а у причи о Ратку Младићу значајна је епизода из његовог детињства у којој је, руком усташа, тадашње власти у његовој родној Босни, остао без оца.¹²⁾ Утолико је више могуће посматрати Младићев животни пут као хајдучки уколико је у легенду о њему, ипак, могуће умешати и некакву туђинску владавину која му је учинила зло: с обзиром на то да је грађански рат - који је пропратио распад социјалистичке Југославије и у коме се Ратко Младић истакао - на митском нивоу интерпретиран као борба чистих и невиних Срба против потурица и усташа и њихових према Србима злонамерних страних покровитеља, као још један српски устанак против некаквих нових «Турака» и њихових «јаничара». У таквом архетипском амбијенту је и Ратко Младић, са неким елементима своје биографије, постао погодан за оличавање модерног српског хајдука, да персонификује српски бунт против носилаца зла на овом свету, против глобалног друштвено-политичког поретка и његових представника који су се окомили на добре мале Србе. «Срби су посебно осетљиви на причу о појединцу ког прогања велика сила»,¹³⁾ тврдња је психијатра Велимира Поповића; док Љубодраг Стојадиновић

10) Душан Ј. Поповић, нав. дело, књ. II, стр.99-105.

11) Душан Ј. Поповић, нав. дело, стр.113-114

12) Љиљана Булатовић, «Генерал Младић - домаћи 'портрети' Ратка Младића», поднаслов «Ко је генерал Ратко Младић», <http://www.serbianunity.net/culture/library/Bulatovic/domaci/domaci.html> и иста, у документарном филму «Успон и пад генерала Младића», Sense продукција 2005, <http://www.sense-agency.com/ba/multimedia/index.php?trans=78&mulkat=2>; «General Mladic, you never walk alone/Strani novinari o generalu Mladicu» <http://vukovar.50webs.com/ratkomladic.html>

13) <http://www.patriotmagazin.com/arhiva/0025/media/016.htm>

види из другог угла корен величања Младића: «Реч је, рекао бих, о политичко-емотивно-социјалном синдрому који одређује однос људи, који су претрпели низ различитих пораза, према онима за које се сматра да још нису поражени».¹⁴⁾ Овако или онако, Ратко Младић персонификује целину српског народа и његову чежњу да се јуначки али и сасвим свесно симболично, као какав хајдук, супротстави лошим властима, националним и глобалним.

Како је уопште дошло до тога да се баш уз Ратка Младића веже идеја о хајдучији? Многе се биографије састоје од елемената налик хајдучким судбинама, које је било могуће одговарајуће протумачити, па ипак нису њихови протагонисти препознати као модерни хајдуци. Само је Ратко Младић оживео код Срба хајдучки архетип. Чини се да је тако због тога што се Младић већ и сам препоручио да буде симбол. Он се, како се чини, био намерно и вољно уклапао у другу али сродну поетску слику о Србима, ону која их представља као племените ратнике, као људе који се само бране од напасника а некако непланирано и невољно им полази за руком да остваре све што се само пожелети може, у националном смислу. Тај у потпуности бајковни сиже послужио је, наиме, као модел по коме се и званично и романтично интерпретира српска национална историја од 1803. до 1918. године. То је прича о вишевековној континуираној борби за национално уједињење у слободној држави, која је свој врхунац остварила у лику *солунца*, простог сеоског или варошког домаћина који је препешачио три државе («седам гора и седам мора»), са тифусом, гладан и одрпан, притешњен непријатељима са свих страна (мучи се «док три гвоздена хлеба не поједе и три пара гвоздених ципела не подере»), да би обновивши снагу на острву Крфу (тамо далеко крај мора, у земљи «на крају света») окренуо назад и у незадрживом јуришу ослободио своју земљу и народ, а непријатеља тако старо да му се вековно царство распало у неповрат (добро тријумфује а зло се урушава до свог потпуног уништења!).¹⁵⁾ У фантазмагоричну слику са оваквим костуром, најдрагоценију у митској свести Срба после оне о косовској бици, Ратко Младић је радо себе смештао; на пример, онда кад је позирао «са шапком Живојина

14) Љубодраг Стојадиновић, у емисији Мост Радија Слободна Европа, објављеној у часопису “Зарез”, бр.128, <http://www.zarez.hr/128/zariste4.htm>

15) В. о структури бајке: Владимир Проп, *Морфологија бајке*, Библиотека XX век, књ.52, Просвета, Београд 1982.

Мишића на глави ...»,¹⁶⁾ или кад је изјавио следеће: «У мом народу постоји ратничка традиција, дубоко у нашој крви. За ствари у које ми верујемо спремни смо да трпимо и патимо, да умremo ако је потребно. Наша историја нас је очеличила».¹⁷⁾ Младић, наравно, није могао да зна да српска ратничка бајка, у коју је уобличен колоквијални историјски поглед на Први светски рат, има своје дубоке корене у епонимној борби за слободу претходних векова, у поетизованој хајдучији, када, на жалост, ни испред нити иза борца није стајало ништа државно, ни у наговештају.

Романтична димензија завршнице Првог светског рата је *happy end* једне дуге тежње ка ослобођењу од туђинске владавине, ка обнови давно окупиране своје, националне државе, која се кроз пола миленијума носи у песми, у народном сећању, и која се материјализовала 1918. године у ослободилачком јуришу у ту своју нову-стару земљу. Залет је, изгледа, ипак био прејак, па је наместо Србије формирана, чак, Југославија која, како се данас популарно сматра, никада никоме није била инспирација на јуначка дела и која се, као грешка и најобичнија мегаломанија, морала и распасти. Ратку Младићу, српском официру југословенске војске, управо се држава – и она неостварена Србија и она нежељена Југославија - измакла из видокруга сваки пут кад је очекивао да се позната бајка о победоносном родољубивом ратнику оконча на познат начин: *happy endom* у коме занесени патриотизам бива награђен обновом државе, уз дивљење широм света. Младић своју борбу успева да веже само за Републику Српску, националну државу без историје и традиције, чија снага није ни из далека довољна да га подржи у његовој херојској улози. Та околност га је, и без његове воље, пренела у другу легенду, претворивши га у борца старијег, хајдучког типа, на основи оних елемената из његове личне историје који су допуштали такво једначење, а поготово откад се одметнуо и од међународних власти и њихове (не)правде. Ратко Младић је виђен за хајдука и по својој природи, која га чини омиљеним међу војницима, поштованим од непријатеља, шокантно непосредним пред политичарима,¹⁸⁾ а такви су неустрашиви заточници истине

16) Љубодраг Стојадиновић, *Ратко Младић – између мата и Хага*, стр.5 и 147. В. такође интервјуе пренете на крају исте књиге, стр.153-167.

17) Арнолд Серман, амерички публициста, у фељтону “Вечерњих новости” из октобра 1993. <http://www.serbianunity.net/culture/library/Bulatovic/strani/strani.html>

18) Љубодраг Стојадиновић и Љиљана Булатовић у својим бројним анализама Ратка Младића износе мноштво сведочанстава о наведеним његовим особинама, пошто говоре и пишу о Младићу са нескривеним симпатијама.

и правде идеални за улогу харамбаше који ће бити опевани од народа.

Такође, Младић живи у савременом свету у коме се рат сагледава као социолошка нужност, а агресивност и друге за борбу потребне особине сматрају се природним и неизбежним одликама човека. Тако се рат уклапа у ток историје и у људску природу, не представљајући у њима ништа изузетно. А то значи да је рат само једна од ситуација у којима човек може да се нађе па да се покаже, као и у свакој другој ситуацији, каквог је моралног квалитета. Отуда постоје и међународно формулисана и призната правила и обичаји ратовања, а у том контексту је настао и читав један ратнички појмовник. Одатле се, даље, може опазити и следеће: «Највише под утицајем ранијих ратова, а можда мање под утицајем ратова из деведесетих, ратни хероји су појмови који су поистовећени са човекољубљем и солидарношћу. Самим тим се и рат често препознаје као простор у ком се дешавају тако хумани процеси».¹⁹⁾ Ово је написао, не без ироније, један заступник алтернативног гледања на друштво по чијем мишљењу је рат - као амбијент у коме је легализовано смишљено и масовно убијање, отимање и уништавање разних ствари и оспоравање многих права, укључујући и право на живот - у тоталној супротности са сваким моралом достојним свог назива. Е сад, имамо Ратка Младића који се «са шапком Живојина Мишића на глави» нашао у једном свету који се колеба између модерног гледања на рат као на социолошку нужност и ултрамодерног, екстремно пацифистичког приступа ратовању. У таквом конотативном амбијенту Младић, са својим застарелим и бајковитим патриотизмом, нема изгледа да од света буде схваћен друкчије него као један разметљиви убица, као хајдук у најгорем смислу те речи – управо онако како су својевремено Турци гледали на хајдуке. Из перспективе власти која нема своју легитимну опозицију хајдуци су то и били. Али из рајетинске визуре хајдука је било оваквих и онаких: бораца за племените и узвишене идеале или зликоваца који су злоупотребљавали хајдучки модел. Младић је за многе Србе, свакако, оно прво а за већи део страног света ово друго.

Ратко Младић се, хтео-не хтео, може сагледати као један глобални хајдук, еманација српског националног бунта против

19) Бобан Стојановић, *Изазови демилитаризације*, стр.3 од 5, Queer Београд, http://www.queerbeograd.org/index.php?option=com_content&task=view&id=101&Itemid=34&limit=1&limitstart=2

моћних туђинаца који не управљају светом домаћински; на културном нивоу, «владари» међународне заједнице кваре Србе инфилтрирањем у српску културу туђих верских, језичких, прехрамбених и многих других обичаја, а Срби се од тога опет бране својим симболом националног бунта.²⁰⁾ Једноставно, хајдуковање пружа могућност протестовања и онда када та могућност не постоји, као што је случај сада са Србима у односу према политички и културно доминантном Западу. С друге стране, привлачна је и тврдња да је Запад најзаслужнији за митологизацију Ратка Младића, подигавши му патриотски значај демонизовањем његовог имица истакнутог ратника.²¹⁾ Младићева симболична борба, строго узев, није превасходно усмерена против оних који данас (незванично) владају планетом и није, како горе рекосмо, отишао из своје куће у шуму да са својом наоружаном дружином у летњој сезони напада по друмовима представнике туђинске власти и тако изражава свој политички бунт. Питање је може ли се његово понашање уопште називати борбом или макар пркошењем, или се човек једноставно крије да сачува своју релативну слободу док му ми пришивамо којекакве атрибуте. Са стварним Ратком Младићем заиста све то мало везе има, будући да не мотивише, претпостављамо, његово понашање ни на који начин и да, строго узев, није ни истина. Одсутан човек допушта свакакве интерпретације своје личности и понашања. У овој причи о хајдуку ради се о симболизовању неких националних стереотипова, чија ће снага ослабити и читава ће се прича, вероватно, истопити кад лична стварност Ратка Младића буде позната јавности и кад буде, надати се, надвладала српску и општу митотворачку свест. Но, за сад му нема друге него да трпи улогу коју му је доделила јавност, да буде носилац свих пројекција једног хајдучког лика, који је Србима потребан ради симболичног разрачунавања са носиоцима глобалне моћи. Управо то се и очекује од њега у стиховима једне модерне фоклорне песме:

20) ... Против нас су сви душмани стари

И изроди што вјеру продадоше,
ал' никоме ми нећемо дати
да нам узме оно што је наше.

Горан Тарлаћ и Владимир Ђурић (приредили), *Песме из стомака народа: антологија турбо-фолка*, Студентски културни центар, Београд 2002; наведено према <http://www.medijaklub.cg.yu/komentari/komentar%202002/februar/10.htm>

21) Љубодраг Стојадиновић у емисији «Утисак недеље», 03. јула 2005, под насловом «Ко је Ратко Младић»; такође у Поолитици online од 28. фебруара 2007, <http://www.politika.co.yu/detaljno.php?nid=20944>

Ђенерале ти си јунак прави,
цело Српство сада тебе слави.
Легенда си, такав и остани,
нек' узалуд траже те душмани.²²⁾

Нама остаје само да му свако добро од Бога пожелимо.

22) «Песма о хероју» анонимног аутора, <http://www.baneprevoz.com/mladic.html>

Institute for Political Studies, Belgrade
SYMBOLISM OF NATIONAL STEREOTYPE

Ratko Mladic as a global *hajduk* (outlaw) –

Summary

In this text author analyzed current role of Ratko Mladic in Serbian national moral and emotional profile. In this sense the author used the image of Ratko Mladic as a hajduk (an outlaw) who is confronting national and global power that is not favoured by Serbian people, and that is not possible to be confronted in other way but symbolically, through the image of a rebel and outlaw with the traits of national sentiment attached to him.

Key Words: *Ratko Mladic, hajducs, epic history, national symbolism*